TEISĖS SAMPRATOS POKYČIO POVEIKIS ĮSTATYMŲ LEIDYBAI

Darijus Beinoravičius

Lietuvos Respublika, naujai atkūrusi Nepriklausomybę, formuodama savąją teisės sistemą, kaip ir 1918 metais, pasirinko evoliucijos kelią. Tai reiškė, kad per 50 okupacijos metų prievarta įgyvendinta joje svetima socialinė, ekonominė, kultūrinė sankloda teisės aktais bus keičiama pamažu, nuosekliai grįžtant į tradiciškai per šimtmečius išsikristalizavusią Lietuvos valstybingumo vakarietiškos civilizacijos raidą[466].

Iki sovietų okupacijos mūsų įstatymų leidyba taip pat niekuo nesiskyrė nuo kitų Europos valstybių įstatymų leidybos[467]. Teisės sistemos suformavimo problema, kaip rodo ilgaamžė Europos valstybių teisės sisteminimo raida, nėra vienareikšmis ir paprastai išsprendžiamas klausimas.

Naujų įstatymų priėmimo praktika susidūrė su įvairiomis problemomis: įstatymų priėmimo chaotiškumas, padrikumas, jų nestabilumas, neužbaigtumas, neefektyvus leidybos procesas, dalis įstatymų neveikė vien todėl, kad valstybės įstaigos nevykdė nurodymų dėl įstatymų įsigaliojimo tvarkos nustatymo arba vykdė labai pavėluotai.

Pagrindines teisinės sistemos kryptis reglamentuojantis aktas – Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų ir jų įgyvendinimo“ buvo priimtas 1993 m. gruodžio 14 d. Jame numatyta, kad teisinės sistemos reforma įgyvendinama nuosekliai dviem etapais. Pirmajame – pereinamajame – etape suformuojami reformos teisiniai pamatai, rengiami specialistai, renkami darbuotojai, kuriama būtina finansinė, ūkinė bei mate-

[466] Andriulis, V. Lietuvos Respublikos įstatymų konsolidavimo problema. Projektai, jų ištakos ir realizavimo perspektyvos. *Teisės problemos*. 1998, Nr. 3-4, p. 20.

[467] Kavolis, M. Mūsų įstatymdavystė ir teisdarystė. *Lietuva 1918–1938*, Kaunas: 1938, p. 334.

rialinė bazė. Antrajame etape pradeda normaliai funkcionuoti pertvarkytos ir naujai sukurtos teisinės institucijos[468].

1998 m. birželio 25 d. LR Seimas priėmė naują Teisinės sistemos reformos metmenų redakciją, kurioje nurodoma: „Teisinės sistemos reformos antrasis etapas atskleidė tiek jos privalomumus, tiek trūkumus. Prie pastarųjų priskirtinas reformos netolygumas." Kartu pabrėžiama, kad tolesnė teisinės sistemos reforma bus vykdoma „remiantis tęstinumo bei perimamumo principais, atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Organizacijos, Europos Sąjungos ir Europos Tarybos reikalavimus bei rekomendacijas"[469].

Pirmiausia reikėtų pripažinti, kad Teisinės reformos metmenyse išdėstytas teisinės sistemos ir esamų problemų, padarytų klaidų bei neatliktų darbų suvokimas buvo gana paviršutiniškas ir ne visai atitinkantis padėtį. Viena pagrindinių problemų buvo ir yra pati teisinės sistemos struktūra. Ji Metmenyse buvo supaprastinta ir susiaurinta praktiškai iki dviejų institucijų – teisėkūros ir teisinių institucijų, beveik neskiriant dėmesio teisės doktrinos, teisinės sąmonės, teisinės kultūros reikalams. Žinoma, buvo pradėta nuo paprasčiausių ir objektyviai matomų dalykų – naujų įstatymų ir teisėsaugos institucijų kūrimo, t. y. siekta per trumpą laiką sudaryti sąlygas ir infrastruktūrą teisinei sistemai plėtotis. Tačiau šiandien aiškiai matyti – teisės sistemą kuriant netolygiai, nekonceptualiai, tas procesas užsitęsia.

Teisės aktų rengėjai kol kas per mažai dėmesio skiria įstatymų tarpusaviui derinti. Viena pagrindinių teisėkūros problemų yra teisėkūros aiškios strategijos nebuvimas: užuot sukūrus strategiją ir parengus aiškią esminių pertvarkymų koncepciją, sprendžiamos šios dienos arba *post factum* problemos[470].

Kompleksiškai neįvertinama reguliuojamų santykių sritis, nesivadovaujama doktrinos, kuri pagrįstų įstatymo ir teisės santykį teisės aktų sistemoje, rekomendacijomis, neatsižvelgiama į teisės aktų tarpusavio ryšį. Vis daugiau įstatymų priimama todėl, kad nėra tikslaus įstatymų leidybos planavimo, neturima koncepcijos[471].

---

[468] 1993 m. gruodžio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų ir jų įgyvendinimo". *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 70-1311.

[469] 1998 m. birželio 25 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo". *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1736.

[470] Balčiūnas, G. Teisinės sistemos reformos eiga ir pagrindinės problemos. *Teisės problemos*. 2000, Nr. 2, p. 27.

[471] Ruškytė, R. Teisėkūros procesas ir jo tobulinimas. *Teisės problemos*. 2000, Nr. 2, p. 56.

Nuo teisės ir įstatymo santykio koncepcijos pasirinkimo priklauso naujai steigiamų valstybės institucijų veiklos racionalumas, naujų įstatymų kokybė, jų įgyvendinimo veiksmingumas, žmogaus teisių apsaugos būklė.

Šiuolaikinė įstatymų leidybos būklė teisės požiūriu

Įstatymo kritika juridinės technikos prasme žinoma jau antikoje, t. y. kai ne bet kuris įstatymas buvo laikomas teise. Dėl individualizmo pasaulėžiūros įtakos Renesanso epochoje įstatymui atsiribojus nuo teisės, įstatymas susiduria su įvairiomis legitimumo ir kitomis problemomis, todėl XIX a. pabaigoje jį ištinka krizė[472]. Ideologines šios krizės priežastis galime sieti su įstatymo „sakralizavimu“[473]. Nuo 1789 m. Prancūzijos revoliucijos laikų per visą XIX a. ir XX a. pradžioje viešpatavo Ž. Ž. Ruso (J. J. Rousseau) teiginys, kad įstatymas yra neklaidingas, kurio beveik niekas neginčijo. Teisės viešpatavimas yra įstatymo viešpatavimas: teisėtumo sąvoka sutampa su legalumo sąvoka, tai yra su viešosios valdžios ar privačių asmenų veiklos atitikimu parlamento priimtus įstatymų[474]. Teisė vis labiau tapatinama su parlamento priimtais įstatymais. Tačiau pasak H. Kelseno, jei pripažįstama, kad visi įstatymai yra teisė, teisėtumas sulyginamas su legalumu, o tada nebeaišku, kaip būtų galima labiau išplėtoti teisėtumo sąvoką[475]. Pozityvi kritika buvo ir yra įstatymo koncepcijos tobulinimo sąlyga.

„Nesurandamas“ įstatymų leidėjas

Klasikinė įstatymo koncepcija įstatymų leidėjo valdžią išveda iš suvereno, tautos ar jos atstovų. Pagal šią koncepciją valdžia juridiškai pripažįstama tik per įstatymų leidžiamosios valdžios pagrįstumą, tiesiogiai apeliuojantį į bendrosios valios poreikį.

Tačiau tokią voliuntaristinę įstatymo koncepciją XX a. pradžioje Vakarų Europoje sužlugdė nauja viešosios teisės doktrina, kuri išvystė elgesio taisyklės

---

[472] Bécan, J. C., Couderc, M. *La loi.* Paris: Dalloz, 1994, p. 61.
[473] Favoreu, L. *Konstituciniai teismai*. Vilnius: Garnelis, 2001, p. 20.
[474] Ruso, Ž. Ž. *Rinktiniai raštai.* Vilnius: Mintis, 1979, p. 23.
[475] Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 199.

objektyvumo koncepciją, pagal kurią formalusis įstatymų leidėjas (parlamentas) nebėra teisės kūrėjas. Įstatymų leidėjo valia Vakaruose tapo demitizuota[476]. Netgi voliuntaristinės koncepcijos šalininkai pripažino, kad tautos atstovavimo principas, kuriuo remiasi įstatymų leidimo valdžios organizavimas, šiuo požiūriu yra kritikuotinas. Parlamentinė įstatymų leidyba pripažinta kaip nepajėgi išreikšti bendrąją valią ir jos reiškimas pripažintas doktrininiu mitu[477].

Juridinio įstatymų leidėjo koncepcija atspirties taškų pradeda ieškoti sociologinėje įstatymų leidėjo sampratoje. Tokią sampratą, pasak E. Durkheimo, atskleidžia bendra sąmonė, todėl „mes turime nagrinėti (ir įtvirtinti) socialinius reiškinius, atskirdami juos nuo subjektų, laikančių save sąmoningais. Socialiniai faktai ne tik nėra mūsų valios produktai, bet patys ją apibrėžia iš šalies“[478]. Todėl sociologinis įstatymų leidėjas ne pats tuos faktus turi nustatyti, bet jiems suteikti įstatymų formą.

Plėtojant sociologinę įstatymų leidėjo koncepciją, pripažįstama, kad valstybė neegzistuoja kaip individualus asmuo (aš niekada nepietavau su juridiniu asmeniu), todėl, anot L. Diugi (L. Duguit), bendra valia neišvengiamai viešosios valdžios priedanga tampa individualių politikų troškimų priešprieša. Diugiu įstatymą apibrėžia ne pagal autorių, o pagal turinį: „Įstatymas yra bendrų poreikių, veikiančių elgesio taisyklių išraiška“[479]. XX a. pradžioje akcentuojamas įstatymų turinys ir tikslas, o ne jo šaltinis ir autorius, todėl atsisakoma klasikinės bendrosios valios įstatymo kategorijos. A. Esmeinas, Diugi įstatymo formos nebelaikė svarbiausiu kriterijumi. „Bet kokia taisyklė, net jei ji ir būtų suvereno išleista, nėra įstatymas, jeigu ji neatspindi bendrų poreikių“[480], – rašė Diugi.

Tokios mokslinės pažiūros demistifikavo įstatymų leidėjo valią, ir parlamento veiklos kritika vertė naujai įvertinti bei pagrįsti jo funkcijas. XX a. trečiajame dešimtmetyje Vakarų Europoje prasidėjo parlamentarizmo krizė[481]. Kadangi parlamentas savo valdžią gauna iš tautos ir įtvirtina Konstitucijoje, tai parlamento kompetencija ir turi būti ribojama per įstatymų konstitucin-

---

[476] Acquaviva, J. C. *La loi dans l'état de droit : la thèse/ l'université de droit, d'économie et des sciences d'Aix-Marseille.* 1989, p. 59.

[477] Bécan, J. C., Couderc, M. *La loi*. Paris: Dalloz, 1994, p. 77.

[478] Durkheim, E. *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 48.

[479] Duguit, L. *L'Etat, le droit législatif et la loi positive*. Paris, 1901, p. 5.

[480] *Ten pat*, p. 12.

[481] Bécan, J. C., Couderc, M. *La loi*, p. 79.

gumo kontrolę. Dėl to įstatymo leidėjas nėra suverenas ir jo valiai gali būti nepritariama.

Kita vertus, įstatymų leidėjo valia yra mitas dar ir dėl to, kad:

1. Parlamentarai negali jos atrasti parlamentiniuose debatuose – kiekvienas išreiškia tik savo subjektyvią nuomonę ir nė vienas negali pretenduoti išreikšti tai, kas vadinama „įstatymų dvasia“[482]. Parlamentarai taip pat nėra pakankamai kompetentingi: nedaugelis iš parlamentarų yra teisininkai[483].
2. Pernelyg didelė asmenų grupė negali veiksmingai užsiimti įstatymų leidyba. Šiandien itin aktualios šiuo klausimu yra Aristotelio mintys: „Geriausioji santvarka turėtų susidėti iš demokratijos ir tironijos, kurių kai kas iš viso nelaikytų santvarkomis. Teisesni tie, kurie sumaišo daugiau [santvarkų], nes iš daugelio susidedanti santvarka yra geresnė. Įstatymų santvarka atrodo neturinti jokių monarchijos elementų, tik oligarchinius bei demokratinius ir labiau linksta prie *oligarchijos.*“[484] Oligarchijos požymiai išryškėja tada, kai įstatymuose išreiškiamos stipresnių, įtakingesnių grupių interesai ir tokiu atveju atstovaujamoji demokratinė santvarka iš tiesų yra tik fikcija, kurios tikrasis pavadinimas – oligarchija.
3. Įstatymai atsiranda anoniminių procedūrų pagrindu ir dažnai pasižymi netikra, neišbaigta, neaiškia valia, todėl jurisprudencija ir doktrina tampa tikruoju įstatymų leidėju, užpildančiu tokių įstatymų turinį[485]. Doktrina yra valdoma koncepcijos: jei ji neišreiškia įstatymo turiningųjų požymių, tada ir doktrina jų nepabrėžia, o nukreipiama formaliesiems požymiams aprašyti.

---

[482] Commaille, J. *L'esprit sociologique des lois. Paris: Presses universitaires de France*, 1994, p. 53.

[483] Išbuvę bent vieną kadenciją Seime, parlamentarai save jau laiko teisininkais, nes esą jie žino, kaip atsiranda įstatymai ir kas juose rašoma. Tačiau iš esmės jie yra tik legistai, nes nežino, koks turėtų būti įstatymas, jo turinio reikalavimai, kokios yra ir turi būti galimos įstatymų tobulinimo kryptys.

[484] Aristotelis. *Politika.* Vilnius: Pradai, 1997, p. 106.

[485] Bécan, J. C., Couderc, M. *La loi*, p. 81.

Įstatymai yra ekscesiški[486]

Po Antrojo pasaulinio karo įstatymų koncepcijos kritiką papildė įstatymų leidybos praktikos kritika. Bet kokio legalizmo šalininkai palaikė idėją, kad įstatymas visada ras savęs tobulinimo išeitį, kol bus įtvirtinta galimybė tuos įstatymus leisti ir gausinti jų skaičių priimant įvairias įstatymų pataisas, papildymus ir pakeitimus. Tačiau tokia įstatymų leidybos praktika neišvengiamai pažeidžia įstatymų juridinės technikos principus: įstatymų pastovumo, bendrumo, jų nuoseklumo ir kitus. Kita vertus, demokratijos plėtra lemia ir teisinę infliaciją, kuri ypač suaktyvėja socialinių permainų laikotarpiu. Priimamų įstatymų gausa, jų sparti kaita kuria socialinių procesų nestabilumą, taip pat ir mažina žmogaus teisių bei laisvių įtvirtinimą ir veiksmingumą[487]. Dėl įstatymų gausos įstatymas nutolo nuo savo esmės, nes tapo labiau specialus, o ne bendras, laikinas, o ne stabilus, įstatymas virto ne teisę išreiškiančia taisykle, bet valdymo priemone. Juridinis įstatymas virto politiniu įstatymu, išreiškiančiu ne visuomenės poreikius, bet valdančių grupių valią, kuri išreiškia įtakos grupių interesus. Taip stiprėja visuomenės skirtingų grupių priešprieša, visuomeninė tvarka destabilizuojama, nes ji nukreipta įtvirtinti ne socialinį kompromisą, bet tam tikrą įtaką.

Tokia įstatymų leidyba yra socialinio skepticizmo priežastis ir pasekmė[488]. Dar Dž. Lokas (J. Lockes) pabrėžė, kad: „pirmasis ir kertinis prigimties įstatymas, kuriam pavaldi net įstatymų leidimo valdžia, yra visuomenės ir (kiek tai suderinama su bendru gėriu) kiekvieno jos nario apsauga“[489]. Siekiant sumažinti socialinį skepticizmą dėl įstatymų leidybos, būtina apsaugoti kiekvieno individo poreikius, visų socialinių grupių interesus ir juos derinti. Skirtingų socialinių grupių interesų kompromisas yra vienas iš svarbiausių įstatymo turiniui keliamų reikalavimų.

Socialiniai mokslai savo empiriniais tyrimais patvirtino įstatymų leidybos socialinės realybės pažinimo poreikį. Visuomenės tvarka dėl sociologijos pažinimo perkeliama į įstatymus, kurie jau nebegali prieštarauti bendrai socia-

---

[486] *Tarptautinių žodžių žodynas* (vyr. redaktorius V. Kvietkauskas). Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, p. 129 (ekscesas – visuomeninės tvarkos ardymas, pažeidimas).

[487] Bécan, J. C.; Couderc, M. *La loi*, p. 82.

[488] *Ten pat*, p. 42.

[489] Lokas, Dž. *Esė apie pilietinę valdžią*. Vilnius: Mintis, 1992, p. 115.

linei tvarkai ir išreikšti tik vienos ar kelių įtakingų grupių interesus[490]. Įstatymų leidybos praktikos sociologinė kritika atvėrė galimybes tobulinti šiuolaikinio įstatymo koncepciją ir procedūrinius įstatymų priėmimo reikalavimus. XX a. antroje pusėje prasidėjusi polemika tarp teisės sociologijos pradininko E. Ehrlicho ir H. Kelseno, „Grynosios teisės teorijos" autoriaus, tebelieka itin aktuali šiandien ir kursto diskusijas. Šių diskusijų apibendrinimuose pabrėžiama, kad įstatymas privalo atitikti ne tik formaliuosius, bet ir įstatymo turinio kriterijus[491]. Anot Hegelio, „įstatymų leidybos vaizdinyje <...> svarbu yra ne tik pripažinti, kad įstatymas yra visiems privaloma elgesio taisyklė, bet svarbesnis yra vidinis esminis momentas – pažinti turinį jo apibrėžtoje visuotinybėje"[492]. Vadinasi, įstatymai privalo savo turiniu išreikšti teisės esmę, todėl siekiama atsigręžti į teisės sampratą, ją plėtoti.

Apibrėžiant teisę, labai svarbu jos nelaikyti vien tuo, kas nustatoma įstatymais, nes tada įstatymas bus ne tik teisės išraiškos forma, bet ir jos turinys, t. y. pati teisė. Kitaip tariant, teisė bus nereikalinga, „teise" bus vadinami bet kokie įstatymo formą turintys paliepimai. Tokiu atveju beprasmiška būtų kalbėti, kas yra teisė, ir šis darbas – teisės ir įstatymo santykis, t. y. teisės turinio ir jo formos santykis – netektų prasmės. Teisę atskyrus nuo įstatymo kaip turinį nuo jo formos, galima kalbėti apie tos formos požymius ir turinio keliamus reikalavimus formai. Šiuo požiūriu labai svarbu yra žinoti, kas yra teisė ir išskirti jos svarbiausius, esminius požymius. Teisės sampratos nustatymas tampa būtina įstatymų turinio vertinimo prielaida. Todėl teisės samprata yra labai svarbi ir aktuali: nuo jos prasideda įstatymų kūrimas ir kritika.

Svarbiausi teisės sampratos pokyčio bruožai

Teisės koncepcija yra istorinė. Jos raidos priežasčių turime ieškoti istorijoje. Pagal teisės ir įstatymo, t. y. teisės turinio ir formos santykį galima nurodyti tris teisės sampratos raidos kryptis: pirmoji – teisė atsiradusi iš aukščiau, ji yra Dievo žodžio išraiška arba, nuo tada, kai žmogus pakeitė Dievą, teisė yra valstybės kūrinys, kurį „lipdo" žmogus. Dievo arba žmogaus pradas darė įtaką

[490] Holand, A. L'evaluation législative comme auto-observation du droit et de la societé. *Presses universitaires d'Aix-Marseille / Evaluation législative et lois expérimentales.* 1993, p. 21.
[491] Mader, L. *L'évaluation législative*. Lausanne: Payot, 1985, p. 150.
[492] Hegel, G. W. F. *Teisės filosofijos apmatai*. Vilnius: Mintis, 2000, p. 317.

teologinei teisės ir įstatymo koncepcijai[493]. Antroji kryptis – tai Euklido teisė, kai teisės metodas, pasisavintas iš eksperimentinių mokslų, įsikomponuoja pozityvioje dvasioje ir leidžia bendru principu sisteminti žinias. Šis principas lėmė silogistinę (gr. *syllogistikos* – išvedantis samprotavimą[494]) teisės ir įstatymo koncepciją. Ir trečioji – teisė griežtai atskiriama nuo moralės, kurios normos pripažįstamos juridinių normų sistemoje tik tais atvejais, kai jos yra garantuojamos valstybine sankcija. Ši kryptis lėmė dichotominę (klasės skirstymas į du priešingus poklasius[495]) teisės ir įstatymo koncepciją[496]. Teisė čia tiesiog išnyko.

Seniausia teisinės minties istorija siejama su filosofiniu-religiniu pradu: teisės pažinimas buvo suprantamas kaip teisingumo pažinimas. Teisingumas atsirasdavo iš Dievo tvarkos, kuri pasąmonėje buvo labai stipriai įsisąmoninta, arba buvo suvokiamas kaip natūraliai (savaime suprantamas, lyg duotas iš prigimties) susiklostęs, pripažįstamas, racionaliai suprantamas. Prigimtinė teisė visada buvo suprantama kaip ideali teisė ir priešpriešinama veikiančiajai. Ideali teisė reikalaudavo teisingumo, kuris būdavo proto ir sąžinės nustatomas. Senovės graikai skyrė tai, kas teisinga iš prigimties, nuo to, kas numatyta įstatymuose[497]. Romėnų jurisprudencija davė idealiai teisei prigimtinės (natūralios) teisės vardą – *jus naturale*.

Su Romos imperijos jurisprudencija, kuri jau analizuoja teisinius reiškinius, Europos kultūros kontekste prasideda teisės kaip mokslo pažinimas. Prigimtinė teisė buvo veikiančiosios teisės pagrindas, nes veikiančioji teisė, būdama realių gyvenimo aplinkybių sūkuryje, dažnai negali patenkinti teisingumo reikalavimų. Todėl ji kreipiasi į prigimtinę teisę, kurios paskirtis – aiškinti veikiančiosios teisės netobulumus.

Didelę reikšmę tiek romėnams, tiek vėliau Europos teisei viduramžiais turėjo teisinė praktika, todėl juristams kiekvienu atveju teko vertinti, kas yra teisinga, suvokti, kas gi toji teisė, kokie yra jos keliami reikalavimai, tad vyravo juridinis pliuralizmas, veikė daug konkuruojančių teisės sistemų.

---

[493] Timsit, G. Sept propositions (plus une) pour une définition systémale du droit. *Droits / Revue française de théorie juridique (définir le droit /1)*. 1990, Nr. 10, p. 93.

[494] Tarptautinių žodžių žodynas, p. 447.

[495] *Ten pat*, p. 110.

[496] Timsit, G. *Sept propositions (plus une) pour une définition systémale du droit*, p. 93.

[497] Leonas, P. *Teisės enciklopedija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys, 1931, p. 168.

Vėliau teisė nutraukė ryšius su viduramžių teisės pliuralizmu. T. Hobbesas teigė, kad natūrali teisė privalo paklusti pozityviajai taisyklei[498]. Natūralios teisės krizę ženklina XVIII a. revoliucija. Revoliucijos veiksniai brandino racionalizmo arba proto viešpatavimo idėjas, kurios reiškė proto perleidimą autoritetingai valdžiai, kitaip tariant, protas buvo paliktas ir patikėtas valdžiai. Racionalizmas apsiėmė sukurti prigimtinės teisės teoriją naujais pagrindais. Pirmasis šios teorijos kūrėjas buvo Hugo Grotius su savo kūriniu „De jure belli ac pacis", vėliau T. Hobbesas, J. J. Rousseau, E. Kantas ir kt.[499] Teisės mokslo srityje atsikratyta romėnų teisės dogmų ir pašalintas teologinis teisės kildinimo pobūdis.

Teisės sekuliarizacija stiprino valstybės centralizuotą valdžią ir žlugdė natūralios teisės koncepciją, išstūmė moralės atributą iš teisės. Kiekvieno to meto teisės teoretiko moralinės teisės esmės sąvoka buvo kita ir kiekvienas skelbė savarankišką teisės teorijos aksiomą, kuri negalėjo būti apriorinė, nes ją sudarė tai, kaip kiekvienas suprato visuomenės tvarkos turinį, o tas supratimas buvo priklausomas nuo laiko, vietos ir visuomenės gyvenimo sąlygų, su kuriomis teoretikas gyveno. Prigimtinės teisės tyrinėtojai negalėjo būti nuoseklūs, todėl ėmė tyrinėti veikusiąją ir veikiančiąją teisę, norėdami nustatyti teisės veikimo dėsnius. Prigimtinės teisės teorija buvo palikta kaip istorinis įvykis ir buvo imtasi istorinio teisės tyrinėjimo. Istorinė teisės mokykla teisę kildino iš tautos dvasios, o pačią kilmės eigą aiškino analogija su kalbos kilme.

XIX a. antros pusės teisinė ideologija buvo pagrįsta valstybės vaidmens teisėje pabrėžimu. XIX a. teisinę mintį užkariauja teisinis pozityvizmas ir tęsiasi iki H. Kelseno, net neatsigręždamas į prigimtinę teisę. Termino „pozityvus" vartojimas teisės atžvilgiu kildinamas iš lotynų *positus* („nustatytas") arba *positivus,* apibūdinantis žmogaus tikslingos valios kūrinius kaip kontrastą tam, kas nėra sukurta, o yra atsiradę gamtiniu, natūraliu būdu. Pats pozityvizmas siauraja prasme reiškia nustatytą teisę, kuri pradėjo būti nustatoma vos tik sustiprėjus socialinėms grupėms, kurios pradėjo laikytis tam tikrų jų elgesį reglamentuojančių (nustatančių) taisyklių. Šios taisyklės nustatomos papročiais, vėliau įstatymais ir teismų precedentais.

Pastangos teisę kildinti iš tikslingo sumanymo aiškiai matomos nuo pat šiuolaikinio pozityvizmo pradžios – nuo T. Hobbeso, nes įstatymą jis apibrė-

---

[498] Peces-Barba Martinez, G. Une définition normative du droit. *Droits / Revue française de théorie juridique* (définir le droit /2). 1990, Nr. 11, p. 52.

[499] Leonas, P. *Teisės enciklopedija*, p. 170.

žė kaip „įsaką to, kuris turi valdžią“[500]. Plačiąja prasme teisinio pozityvizmo doktriną pagrindė prancūzų filosofas A. Comte, o vėliau ją ypač XIX a. išplėtojo kiti teoretikai. Pozityvioji teisė (kaip doktrina tiksliau – juridinis pozityvizmas) yra tam tikro išorinio autoriteto nustatyta visuma juridinių normų, kurios veikia neperžengiant organizuoto vieneto (dabar valstybės) ribų ir santykių tarp organizuotų vienetų[501]. Pozityvistinis teisės supratimas gana tiksliai atskleistas R. Dworkino. Jo manymu, teisinio pozityvizmo (neatsižvelgiant, ar tai būtų klasikinis J. Austino supratimas, ar „švelnusis H. L. A. Harto pozityvizmas“) esmę galima apibūdinti trimis tokiais pagrindiniais principais:

1) Teisė yra normų rinkinys, apibrėžiantis, koks elgesys užtraukia teisinę atsakomybę. Šios normos gali būti identifikuotos remiantis specifiniu kriterijumi, testais, pagal kuriuos normų atranka vyksta, atsižvelgiant ne į jų turinį, o į jų kilmę ar būdą, kuriuo jos yra priimtos ar patobulintos. Šie kilmės testai gali būti naudojami atskirti galiojančias normas nuo netikrų normų (normų, kurias teisininkai ir bylininkai klaidingai laiko normomis) ir kitų socialinių normų, kurių visuomenė laikosi, bet kurios nėra užtikrinamos valstybės jėga, prievarta.
2) Tik galiojančių teisės normų rinkinys yra teisė. Todėl, jei koks nors atvejis ar situacija nėra aiškiai apibrėžta tokioje normoje (nėra normoje nieko, kas atrodytų tinkama tam atvejui ar pakankamai panašu), tada tokioje situacijoje negali būti taikoma teisė. Susiklosčius minėtai situacijai, byla turi būti išnagrinėta kokio nors pareigūno, tokio kaip teisėjas, kuris įgyvendina savo diskreciją, naudodamasis kokiais nors kitokiais standartais, kurie nėra laikomi teise (yra kažkas „už“ teisės), ir taip sukuria naują normą ar papildo seną.
3) Asmuo turi teisinę pareigą tuomet, kai galiojanti teisės norma reikalauja jo elgtis vienokiu ar kitokiu būdu ar susilaikyti nuo kokio nors veiksmo. (Todėl vieno asmens teisės turėjimas atitinkamai numato kito asmens pareigą elgtis nustatytu būdu ar susilaikyti nuo tam tikro veiksmo.) Nesant tokios galiojančios teisės normos, nėra teisinės pareigos; iš to išplaukia, kad teisėjas nėra suvaržytas teisinės pareigos, kai sprendžia ginčą, įgyvendindamas savo diskreciją.[502]

---

[500] Hayek, F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. 2: Socialinio teisingumo miražas*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 73.

[501] Leonas, P. *Teisės enciklopedija*, p. 161.

[502] Dworkin, R. *Taking rights seriously*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978, p. 14–45.

Juridinis pozityvizmas, atmesdamas natūraliąją teisę, atmeta ir empirinių faktų realybę. Egzistuoja tam tikra normatyvinė dimensija, kuri skiriasi nuo natūralios dimensijos. Teisinis pozityvizmas stengėsi įrodyti, kad jokių pozityvių teisingumo kriterijų nėra, ir iš to jis padarė klaidingą išvadą, jog apskritai negali būti jokių objektyvių teisingumo kriterijų. Iš tariamos tokio kriterijaus negalimybės buvo padaryta išvada, jog visos teisingumo problemos yra valios, norų ir interesų arba emocijų dalykas[503].

Pozityviąją teisę išreiškia tik įstatymas plačiąja prasme, todėl „pozityviosios teisės" koncepcija yra neutrali ir yra iš esmės juridinės technikos koncepcija[504]. Kaip mažai teisinis pozityvizmas padeda suprasti, kas yra teisė, aiškiausiai matyti ten, kur tas klausimas aktualiausias – kai tenka teisėjui spręsti, kokią taisyklę taikyti konkrečiu atveju. Jei jam nėra duotas joks specifinis įstatymų leidėjo nurodymas, ką daryti, tai vien įstatymų leidėjo suteikti įgaliojimai spręsti „įstatymo vardu" jam nepasako, kokiu įstatymu jis privalo vadovautis. Teisėją varžo ne tik įstatymų leidėjo taisyklės, bet ir vidiniai teisės sistemos reikalavimai, kurie niekada negali pasiekti visiško nuoseklumo, nes atsiranda naujų santykių ir įstatymų leidėjas su jais kartu nespėja.

Teisę pripažinus tik įstatymų leidėjo valia, ta valia tapo sunkiai ribojama, todėl individo laisvė tapo sunkiai pasiekiamu dalyku, o laisvė pradėjo reikšti kolektyvinę bendruomenės laisvę, t. y. demokratiją. Taip teisinis pozityvizmas taip pat tapo neribotų demokratijos (o kartu ir nedemokratinių režimų) galių svarbiausiu ideologiniu ramsčiu[505]. Tačiau po didžiųjų XX a. katastrofų (Antrojo pasaulinio karo) ieškoma naujų juridinio pozityvizmo formų.

Šiandien galima skirti mažiausiai keturias sąlygiškai pačias aktualiausias skirtingas teisės filosofijos kryptis: prigimtinė (natūraliosios) teisės teorija, Hanso Kelseno juridinis pozityvizmas, „empirinis redukcionizmas" – amerikiečių juridinio realizmo ir Bentamo ir Austino teorijų sąjunga[506], na, ir „normatyvinis realizmas", kuriam atstovauja Axel'is Hagerstromas, Karlas Olivecronas, Alfas Rossas, Hartas ir iš dalies Ronaldas Dworkinas.

Anot šiandien traktuojamos prigimtinės teisės, teisė atsiranda kaip objektyvi elgesio taisyklių visuma, kurią žmogaus protas yra pajėgus atrasti. Pri-

---

[503] Hayek, F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė,* t. 2, p. 83.

[504] Atias, C. Quelle positivité? Quelle notion de droit? // *Archives de philosophie du droit,* t. 27, ("Sources" du droit) Sirey. 1982, p. 209.

[505] Hayek, F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. t. 2, p. 71.

[506] Pattaro, E. Définir le droit droit // *Droits / Revue française de théorie juridique (définir le droit /2*). 1990, No. 11, p. 47.

gimtinės teisės koncepcija taip pat pripažįsta ir juridinį pozityvizmą kaip teisę, bet tik su ta sąlyga, kad juridinis pozityvizmas turi atitikti prigimtinės teisės reikalavimus. Natūralios teisės normos (taip pat juridinio pozityvizmo, kuris atitinka natūraliąją teisę normos) yra tokios, kurios atitinka dvasinę, idealią, moralinę realybę.

Pagal Hanso Kelseno juridinį pozityvizmą, priešingai, nėra natūralios (prigimtinės) teisės, o tik egzistuoja ta teisė, kuri kyla iš įstatymų leidėjo. Prigimtinės ir pozityviosios teisių skirtumą išsamiai atskleidžia teisės ir įstatymo santykis. Prigimtinė teisė yra aukščiau įstatymo, ji jam nubrėžia tam tikras kryptis ir kelia reikalavimus, o juridinis pozityvizmas įstatymą pripažįsta teise ir neskiria šių dviejų juridinių kategorijų, jas sutapatina. Kelsenas, kurdamas „Grynąją teisės teoriją", norėjo, kad ji būtų tikras teisės mokslas ir dėl jos „grynumo" nebūtų siejamas nei su juridine politika, nei su teisės filosofija, nei su ideologija. Jo teorija nori „įvertinti teisę tokią, kokia ji yra, nei ieškant jos pateisinimo dėl atitikimo teisingumo, nei ją diskvalifikuoti kaip neteisingą"[507]. „Grynoji teisės teorija" ieško realios ir įmanomos, o ne geros teisės. H. Kelseno juridiniame pozityvizme postuluojama, kad normos, reguliuojančios žmogaus elgesį, gali kilti iš žmogaus valios, o ne iš jo proto[508]. Kelsenas ir daugelis šiuolaikinių teoretikų primygtinai teigia, kad teisėje būtinai turi būti „fundamentalioji norma", kuria remiantis, galima įvertinti kitų tos sistemos normų galiojimą. Dėl to normos ir sudaro bendrą sistemą[509].

Teisės terminas susijęs su veikiančia teise, todėl šis terminas visada plačiai siejamas tiek su privaloma teise, tiek su galiojančia teise. Pagal natūralios teisės koncepciją juridinis pozityvizmas, remdamasis prigimtine teise, yra galiojanti teisė dar ir ta prasme, kad ji tampa moraliai privaloma. Juridinis pozityvizmas, žinoma, teisę kildina iš įstatymų leidėjo valios, nepripažindamas natūralios teisės.

Pagal „empirinį redukcionizmą"[510] teisė yra suvereno valia (Bentamo ir Austino „Analitinė jurisprudencija") arba tai, ką pasako teisėjas (amerikietiškasis teisės realizmas). Kitaip tariant, pagal empirinį redukcionizmą teisė yra

---

[507] Habib, L. L'impur objet de la science du droit // *Droits / Revue française de théorie juridique (définir le droit /2).* 1990, No. 11.

[508] Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 110.

[509] Hart, H. L. A. *Teisės samprata.* Vilnius: Pradai, 1997, p. 365.

[510] Enrico Pattaro surado pavadinimą šiai teorijai. Šį terminą perėmė daugelis teisės mokslininkų. Redukcionizmas yra filosofinė pažiūra, skelbianti, kad sudėtingi procesai, reiškiniai paaiškinami, juos supaprastinant, suskaidant į paprastesnius.

suvereno sprendimas, kuriuo, anot „Analitinės jurisprudencijos“, yra įstatymų leidėjas, o pagal amerikietiškąjį teisės realizmą – jam atstovauja teisėjų korpusas. Empirinis redukcionizmas nepripažįsta moraliai privalomo teisės požymio, nes jam veikianti teisė yra įsigaliojusi teisė. Teisė galioti pradeda nuo teisėjų arba įstatymų leidėjų sprendimų. Šiems sprendimams būtina paklusti, todėl šiam tikslui yra grasinama sankcijomis. Šios koncepcijos teisė galioja, jei sprendimus priėmęs subjektas yra pajėgus stebėti savo sprendimų įgyvendinimą, garantuodamas sankcijose numatytomis priemonėmis, pajėgiančiomis bausti nepaklūstančius.

Ir pagaliau „normatyvinis realizmas“ teisę laiko taisyklių visuma, kurias teismas pripažįsta privalomomis. Teisinėje sistemoje numatyta, kad jokia norma negali turėti teisės statuso tol, kol teismai, kurie nekontroliuojami įgyvendina savo diskreciją, paskelbia, kad ji tokį statusą turi turėti. Niekas, anot Harto, negali būti teise, jeigu kas nors šito neįsakė ir kol neįsakė[511].

Normatyvinis realizmas (Upsalos teisės mokyklos realizmas), kaip ir empirinis redukcionizmas, nepriima teisės moralinio įpareigojimo ir galiojančią teisę pripažįsta tik kaip oficialiai įsigaliojusią teisę. Skirtumas tik tas, kad normatyvinis realizmas galiojančios teisės normas laiko tas, kurios priimamos kaip psichologiškai privalomos.

Be abejo, pateiktos keturios konceptualios teisės kryptys tarpusavyje šiandien artėja, panašėja, akceptuoja vienos kitų požymius, todėl jų atskyrimas yra sąlyginis ir vertinamas kaip šaltinis kitoms teisės mokslo šiuolaikinėms įžvalgoms.

XIX a. įsitvirtinęs (nors istoriškai gyvuojantis labai trumpai) ir šiandien klestintis pozityvizmas yra daugiau nustatomas pagal poreikius. Norint, kad tie tenkinami poreikiai būtų socialiniai, o ne stipresnės grupės, reikia pabrėžti, kad yra būtinas koncepcijų suartėjimas. Iš esmės trumpai apibūdintos šiandien labiausiai įtakingos doktrinos turi ne tik privalumų, bet ir trūkumų, todėl jos neišgali gyvuoti pavieniui ir yra būtinas šių doktrinų vienijimasis. Pastebima tendencija, kad pozityvioji teisė plėtojasi kaip prigimtinės teisės skelbiamų vertybių konkretinimas ir garantas.

[511] Hart, H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997, p. 112–113.

Teisės sampratos reikšmė šiuolaikinio įstatymo koncepcijai sukurti

Pasakyti išsamiai, kas yra teisė, apibrėžti jos sąvoką, visada buvo problemiška. To nepasakytume apie kitus mokslus, nes, kas yra chemija ar matematika, nebediskutuojama. Net kvalifikuoti teisininkai yra patyrę, kad nors jie ir išmano įstatymus, bet teisėje ir jos ryšiuose su kitais dalykais yra nemažai to, ko jie negali paaiškinti ir iki galo nesupranta. Tai kodėl teisės mokslas susiduria su tokiomis ypatingomis aplinkybėmis, kurioms esant, teisės tyrinėjimo objektas yra sunkiai apibrėžiamas? Todėl, kad teisės samprata yra pažiūrų sistema, kuri lemia visą jos mokslo struktūrą ir problematiką, o svarbiausia – yra lyg metodas, padedantis naujai įvertinti pozityviosios teisės institutus, kitas sąvokas, teorines teisinių reiškinių konstrukcijas. Teisės samprata visada susilaukia daug diskusijų, nes tik suformulavus teisės idėją, galima nustatyti juridinių mokslų objektą. Teisės samprata lemia ir proceso taisykles, praktikoje atsirandančias juridines procedūras bei kitus teisinius reiškinius, todėl teisės samprata yra labai svarbi, nes ji yra pagrindas suvokti mus supančius teisinius reiškinius, juos skirti nuo neteisinių.

Teisės sampratos klausimas visada yra aktualus ir susilauks teisės teoretikų dėmesio. Teisės samprata tampa ypač reikalinga, kai teisės imperatyvams norima palenkti ne tik teisės taikymą, bet ir teisėkūrą, kai šia samprata užčiuopiamos ir grindžiamos vertybės, galinčios saistyti ir įstatymų leidėjo valią[512].

Galima konstatuoti, kad plačioji teisės samprata yra dinamiška, priklausanti nuo natūralių kintančių faktinių situacijų. Ir jau vien todėl teisės teorija išliks kaip besikeičiantis ir diskusijas kurstantis mokslas.

Pats teisės terminas nėra vienareikšmis: turime žmogaus teisę, prigimtinę teisę, objektinę teisę (teisės normų sistemą), pozityviąją teisę (nustatytą valstybės), subjektinę teisę (pareigų vykdymu konkretaus asmens susikurtą leistiną elgesį).

Teisė yra socialinis mokslas. Visuomenės gyvenimas pasižymi įvairove ir nuomonių pliuralizmu. Teisės samprata taip pat jaučia teisinių idėjų pliuralizmą, todėl teisės sampratai reikia atsižvelgti ir į semantinį pliuralizmą[513].

---

[512] Hart, H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997, p. 11.

[513] Goyard-Fabre S. L'Etat de droit. *Cahiers de philosophie politique et juridique / Centre publications de l'université de Caen.* 1993, No. 24, p. 24.

Daugelis autorių sutinka, kad kalbėdami apie teisę ir jos reikšmę, pastebime dvi ryškiausiai matomas jos apibrėžimo kraštutines kliūtis: pirmoji – apibrėžimo bendrumas, o kita – terminų įvairiaprasmiškumas[514]. Ieškant teisės apibrėžimo būtina šias kliūtis įveikti, t. y. surasti bendrus požymius. Toks universalumo reikalavimas labai apsunkina teisės sampratos paiešką. Be to, teisės antropologija parodo teisės sampratos bendrumo ribas, nes įvairiose visuomenėse teisiniai papročiai labai skiriasi. Norint tas ribas atverti ieškant bendro požymio, teisės universalizmo koncepcija privalo atsižvelgti į teisės istoriją ir lyginamąją teisę.

Teisė taip pat apima du skirtingus terminus: teisė kalba apie elgesio taisyklių sistemą, sukuriančią tam tikrą tvarką visuomenėje, taip pat tas pats žodis teisę apibūdina kaip mokslą.

Atsižvelgdami į šias dvi teisės apibrėžimo sritis, matome skirtingas dvi jų sprendimo perspektyvas. Jeigu elgesio taisyklų sistema diktuoja mokslui „natūralias" tyrimo kryptis, šios dvi teisės sąvokos sutampa ir yra nebediskutuotinos. O jeigu atvirkščiai – tada teisė kaip mokslas yra nuolat konstruojamas, vystomas, kritikuojamas ir jis veikia teisę kaip elgesio taisyklių sistemą. Šį teisės mokslo ir teisės sistemos santykį tikslinga šiek tiek plačiau aptarti.

Teisė kaip elgesio taisyklių sistema modernioje Vakarų visuomenėje. Teisė kaip elgesio taisyklių sistema istoriškai susiklostė sekdama visuomenės poreikius, todėl galima sakyti, kad ji yra tokia, kokią ją nustato pati visuomenė ir pati jai po to paklūsta. Reikia iškart konstatuoti, kad teisės kaip sistemos definicija išvedama iš stebėjimo (empiriškai).

Teisė kaip sistema yra kultūros produktas, t. y. visuomenės sukonstruotas, nes teisės nėra gyvūnų bendrijoje, kurioje vyrauja jėgos principas[515]. Kiekviena visuomenė savo elgesiu pati pripažįsta ir apsibrėžia, kas yra teisė, laikydamasi tam tikrų normų – elgesio taisyklių.

Tačiau šiuolaikinei visuomenei būdinga tai, kad teisės sistema tapo autonomiška. Istoriškai pamažu vyko teisės sekuliarizacija (tam tikrų funkcijų, priklausančių Bažnyčiai perdavimas valstybės, pasauliečių dispozicijai[516], t. y.

---

[514] Miaille, M. Définir le droit. *Droits / Revue française de théorie juridique (définir le droit /2).* 1990, No. 11, p. 41.

[50] Dėl šios priežasties teisės kildinimą vien tik iš jėgos atmetame, nes jeigu tą pripažintumėme, tai turėtumėme pagrindo absurdiškai teigti, kad teisė egzistuoja ir gyvūnų pasaulyje. Vadinasi, ne jėga yra teisės pirminė „ląstelė" .

[516] Tarptautinių žodžių žodynas, p. 440.

teisės atsiskyrimas nuo religijos), taip pat ir teisės liberalizavimas (teisės atskyrimas nuo politikos priklausomybės). Visa tai leido kalbėti apie teisės kaip sistemos santykinį savarankiškumą, leido formuotis naujam teisės mechanizmui ir naujoms institucijoms bei jas aptarnaujančiam personalui. Interpretuojant Maxą Weberį galima teigti, kad tokie istoriniai procesai buvo kaip socialinių ryšių racionalizavimas[517]. Labai svarbu suvokti tuos procesus, kurie privedė prie tokio rezultato.

Tokiam rezultatui atsirasti neabejotinai didžiausią vaidmenį suvaidino teisės formalizavimas, kurį kontroliuoti išimtinai pradėjo valstybė. Tačiau ta teisinė sistema, kuri pradėjo sparčiai formuotis XVIII amžiuje, šiandien susilaukia daug radikalių priekaištų. Juos lėmė naujų technologijų vystymasis, kuris veikė socialinius procesus ir naują XIX a. pabaigos ideologiją[518].

Šiandien apibrėždami teisę susiduriame su dažnai supriešintais interesais, jų konkurencija, su tam tikra jų koordinavimo strategija, kurią atlieka valdžia. Valdžia per politiką organizuoja skirtingų socialinių interesų derinimą ir teisės kaip nustatomų elgesio taisyklių definicija susiduria su itin sudėtingu procesu, kurio jau valdžia savaime valdyti nepajėgia (nes jei veikia savarankiškai, tai savavališkai ir jau tada politika nebeorganizuoja socialinių procesų, o pati juos nustatinėja). Jai reikalinga teorinė pagalba, todėl teisės definicija įžengia į mokslo sritį.

Teisės kaip mokslo definicijos reikšmė. Visuotinai pripažįstama, kad mokslus vieną nuo kito riboja jų objekto ir metodologijos ypatumai[519]. Teisei kaip mokslui kyla dvi svarbios problemos: apsibrėžti objektą ir pasirinkti metodą. Pažinimo objektas niekada nėra duotas: jis yra nuolat konstruojamas. Šis epistemologinis imperatyvas dažnai juristų atmetamas, nes jie dažnai teisės pažinimo objektu laiko juridines normas. Priešingai, galima teigti, kad teisės teorijos objektas yra kur kas daugiau negu teisės normos, nes jos yra tik elgesio taisyklės ir jų išdėstymas juridinės technikos reikalavimų pagrindu. Teisė vie-

---

[517] Miaille, M. *Définir le droit*, p. 43.

[518] Preziumuojame, kad visų pirma atsiranda visuomeniniai santykiai, kuriuos lemia objektyvios visuomenės gyvenimo sąlygos (geografiniai atradimai, technikos revoliucija, komunikacijų raida ir pan.) ir tik vėliau formuluojama tuometinė realias gyvenimo sąlygas ir poreikius atspindinti ideologija. Todėl darbe remsimės faktų analize, o tam tikro laikotarpio ideologija bus tik kaip papildanti ir iliustruojanti tuos faktus medžiaga.

[519] Piličiauskas, R. Kai kurios teisės mokslų metodologijos problemos. *Teisė*. 1994, Nr. 28, p. 75.

nija individus, kitaip tariant – įtvirtina socialinius ryšius. Teisės teorijos objektas susijęs su juridiniu ryšiu, t. y. svarbios ne tik atskiros dalys, bet jų struktūriniai jungiamieji ryšiai, nes teorija siekia pažinti, kas yra teisė, kodėl žmonės sukuria tokį jų elgesį socializuojantį įrankį kaip teisė. Teorinė teisinio žinojimo sritis prasideda nuo suvokimo tų ryšių, kurie formuoja konkrečioje visuomenėje vyraujančią teisės sampratą, lemia jos turinį ir pobūdį. Ji siekia nustatyti, kaip iš biologinių, psichologinių, ekonominių ir kt. žmogaus interesų (neteisinės tikrovės) atsiranda teisinė tikrovė, kas lemia tokią transformaciją[520]. Todėl pati teisės samprata ir apima tuos ryšius, juos įvardija. Teorinis teisininko pažinimas turėtų prasidėti nuo šios hipotezės įsisąmoninimo.

Objekto apibūdinimas padeda apibrėžti metodą. Vėlgi jis negali išeities ieškoti per sąsają su teisės normomis, bet, priešingai, ieško tarp tų normų loginių ir socialinio reguliavimo ryšių. Tai sistema būdų ir priemonių, kuriais teisės mokslas tiria socialinių interesų transformavimosi į teisinę tvarką veiksnius ir sąlygas[521].

Taigi tokia teorinė prielaida byloja, kad teisė nėra vien tik kažkas *neutralaus ar nenatūralaus*: teisė teismui pateikia prieštaraujančius interesus, todėl juristas nei praktikoje, nei teorijoje negali ignoruoti, kad teisė įsiveržia į socialinę erdvę ir kad ši intervencija yra jo paties vykdoma. Dėl šių priežasčių teisė yra nuolat besitęsiantis mąstymo procesas, kai susiduria vis naujos priešingos nuomonės ir skirtingi poreikiai. Teisininkas kiekvienu atveju turi aktualią situaciją padėti ant teisės sampratos svarstyklių. Teisės sampratos privalu nuolat ieškoti ne tik praktikoje, bet, kad ji būtų „gyva“, būtina dėl jos diskutuoti ir teorijoje.

[520] Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 26.
[521] *Ten pat*, p. 30.